

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

**SYMPOSIUM
HISTORIOGRAPHICUM
CZERCASIENSIVM**

— ❧ Том I ❧ —

присвячений 150-річчю від дня народження
Михайла Грушевського

Черкаси
2016

УДК 930 (477)
ББК 63.3 (4Укр)

Symposium historiographicum Czercasiensium = Черкаський історіографічний симпозиум /
За ред. В.Масненка. – Т. 1 (Присвячений 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського).
– Черкаси, 2016. – 312+VI с., іл.

ISBN 978-966-353-435-0

Редакційна колегія:

Гоцуляк В. В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Добржанський О.В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Ю.Федьковича)
Зашкільняк Л.О., д-р. іст. н., проф. (ЛНУ ім. І.Франка)
Земзюліна Н. І., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Івангородський К. В., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Карев Д. В., д-р. іст. н., проф. (ГДУ ім. Янки Купали, м. Гродно, Білорусь)
Колесник І.І., д-р. іст. н., проф. (Інститут історії України НАН України)
Корновенко С. В., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Масненко В. В., д-р. іст. н. проф., відповідальний редактор (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Михайлюк Ю. М., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Морозов А. Г., д-р. іст. н., проф. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Присяжнюк Ю.П., д-р. іст. н., проф., відповідальний секретар (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Сердженга Павел, д-р. габіліт., проф. (Жешувський університет, м. Жешув, Польща)
Синявська Л. І., д-р. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Стемпнік Анджей, д-р. габіліт., проф. (УМКС, м. Люблін, Польща)
Тельвак В. В., д-р. іст. н., проф. (Дрогобицький ДПУ ім. І.Франка)
Удод О. А., д-р. іст. н., проф. (Інститут історії України НАН України)
Шамара С. О., канд. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)

Рецензенти:

Боечко В.Ф., д-р. іст. н., доц. (ЧНУ ім. Б.Хмельницького)
Піскун В.М., д-р. іст. н., проф. (Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України)

*Рекомендовано до друку Вченої радою Черкаського національного університету
ім. Богдана Хмельницького, протокол № 4, від 23 грудня 2016 р.*

*Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці
Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом №Ф67/27-2016
Спільна історія України та Білорусі в сучасній колективній пам'яті обох народів:
компаративний аналіз*

ISBN 978-966-353-435-0

© Автори, 2016
© ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2016

Зміст

Вступне слово	5
Михайло Грушевський: постать і образ	
Пиріг Р.Я. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ.....	8
Удод О.А. ОБРАЗ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ.....	17
Тельбак В.В. ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ГУМОРИСТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ЙОГО ЧАСУ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ІСТОРИОГРАФІЧНА ПРАКТИКА.....	27
Вашенко В.В. ІСТОРИК У БОРОТБІ ЗА СИМВОЛІЧНУ ВЛАДУ В СОЦІОЛОГІЇ: М. ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ТВОРЕЦЬ НАУКОВИХ ТРАДИЦІЙ.....	37
Масненко В.В. «ІСТОРИК – СЛУГА НАРОДУ»: САМОРЕФЛЕКСІЯ ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	56
Stępnik A. MYCHAŁO HRUSZEWSKI – POLSKA RECENSCJA DORÓWKU HISTORIOGRAFICZNEGO.....	72
Михайло Грушевський як археограф, редактор і видавець	
Корновенко С.В., Владига О.М. АРХЕОГРАФІЧНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ДОРЕВОЛЮЦІЙНОЇ ДОБИ: ПРОЕКТИ, ІНСТИТУЦІЇ, ВИДАННЯ.....	120
Ковалевська О.О. НАУКОВА СПІВПРАЦЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО ТА М.БІЛЯШІВСЬКОГО ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ АРХІВІВ.....	138
Савчук І.І. ОСОБЛИВОСТІ РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ ПРАЦІ М. ГРУШЕВСЬКОГО В ЧАСОПИСІ «УКРАЇНА».....	147
Проблемне поле наукових студій Михайла Грушевського	
Куций І.П. ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ОБРАЗИ В НАУКОВО-ІСТОРИЧНІЙ СПАДЩИНІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	156
Чабан А.Ю. ВІЗІЯ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО ІСТОРІЇ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ.....	168

Великий історик як політичний і громадський діяч

Яковлев Ю.О. МІЖ НАУКОЮ ТА ПОЛІТИКОЮ: МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І РУСЬКО-УКРАЇНСЬКА РАДИКАЛЬНА ПАРТІЯ (1894–1899)..... 186

Крот В.О. ПРОБЛЕМИ СПІВПРАЦІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО З ДЕПУТАТАМИ ПЕРШОЇ ДУМИ 211

Гирич І.Б. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ: ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ (М. ГРУШЕВСЬКИЙ ТА ІНШІ ДЕРЖАВНИКИ) 222

Родинне та схоларне коло М. Грушевського

Журавльов С.А. ПЕДАГОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СЕРГІЯ ФЕДОРОВИЧА ГРУШЕВСЬКОГО..... 240

Педич В.П. ЛЬВІВСЬКА ІСТОРИЧНА ШКОЛА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: КОЗАКОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС..... 250

Історіографічна рефлексія

Гоцуляк В.В. СУЧАСНА ІСТОРИЧНА ДУМКА ПРО “НАРОДНИЦТВО” І “ДЕРЖАВНИЦТВО” М. ГРУШЕВСЬКОГО 274

Бундак О.А. ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА СТОРІНКАХ «УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНИНА» 291

Рецензії та огляди

Тельвак Віталій, Педич Василь. Львівська історична школа Михайла Грушевського. – Львів: Світ, 2016. – 440 с. (Серія «Грушевськіяна»: Т. 9. (Масненко В.В.)..... 298

У ПРИЗМІ ПОШУКІВ «СВОЄЇ» ЦИВІЛІЗАЦІЇ. Куций Іван. Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця XVIII – початку XX ст.: між Слов’янщиною та Європою. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. – 480 с. (Демуз І.О.) 305

Наші автори 309

Михайло Грушевський
як археограф, редактор і видавець

Ольга КОВАЛЕВСЬКА

Інститут історії України

НАН України (Київ)

НАУКОВА СПІВПРАЦЯ М. ГРУШЕВСЬКОГО ТА М. БІЛЯШІВСЬКОГО ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ АРХІВІВ

Питання наукової співпраці та міжособистісних контактів між двома видатними українськими науковцями – Михайлом Грушевським та Миколою Біляшівським ще не було предметом спеціальних наукових досліджень визнаних грушевськознавців. Натомість мої власні дослідницькі пошуки та опрацювання архівних матеріалів, які відклалися як в особовому фонді М.Біляшівського, так і серед рукописних матеріалів Інституту рукопису НБУВ, у листах М.Грушевського та інших осіб, дозволили мені сформулювати уявлення про початок знайомства, про період найбільш тісних контактів між науковцями, про характер цих контактів, про зміст листування та сутність прохань, з якими вчені зверталися один до одного, про думки, які історики мали один щодо іншого, а також про їхній спільний внесок у справу дослідження польських архівів.

Уперше увагу українського читача до цієї теми я намагалася привернути у статті, яка називалася «Діяльність М. Біляшівського на посаді завідувача Архіву фінансового управління при Варшавській казенній палаті»¹. Нині, в контексті відзначення ювілею М.Грушевського, хотіла б спеціально звернути увагу читачької аудиторії на особливості спілкування істориків, а також наукову співпрацю на ниві архівознавства.

Михайло Сергійович Грушевський (1866, Холм – 1834, Кисловодськ) знаний широкому загалу як історик, організатор української науки, літературознавець, соціолог, публіцист, письменник, політичний, громадський та державний діяч, дійсний член багатьох наукових товариств, член-кореспондент Краківської академії наук, дійсний член Чеської академії наук, академік ВУАН та дійсний член АН СРСР.

Микола Федотович Біляшівський (1867, Умань – 1926, Княжа гора, Канів) відомий в Україні як археолог, нумізмат, організатор і знавець музейної справи, мистецтвознавець, громадсько-політичний діяч, дійсний член ВУАН, почесний член Української академії мистецтв.

¹ Ковалевська О. Діяльність М.Біляшівського на посаді завідувача Архіву фінансового управління при Варшавській казенній палаті // Історичний журнал. – 2004. – № 10/11. – С. 118–121.

Як видно з дат народження обох вчених, вони були майже однолітками. З університетських років на них обох мав вплив професор Київського університету св. Володимира – Володимир Антонович, що мало значення для формування підходів обох вчених до наукової праці, а також для визначення особливостей методики опрацювання ними історичних джерел. Саме завдяки посередництву В.Антоновича й сталося знайомство майбутніх видатних вчених. Формально М.Біляшівський навчався на юридичному факультеті університету, однак постійно відвідував лекції кращих тогочасних викладачів, які працювали на історико-філологічному факультеті. М.Біляшівський-студент особливу перевагу надавав лекціям професорів В.Антоновича та А.Прахова. Вже 1887 р. М.Біляшівський був запрошений В.Антоновичем на розкопки колишніх городищ на Київщині. Як один з кращих учнів Володимира Боніфатійовича, М. Біляшівський постійно перебував у контакті з професором, проводив під його керівництвом свої перші археологічні розкопки, писав праці з нумізматики, працював у нумізматичному кабінеті університету. Оскільки формально М.Біляшівський навчався на юридичному факультеті, то у 1891 р. по закінченні своїх студій, молодий дослідник поїхав до Москви, де вступив на службу до архіву Міністерства юстиції, і, водночас, став вільним слухачем природничого факультету Московського університету. Перебуваючи у Москві, М.Біляшівський часто листувався з В.Антоновичем. І саме тоді, у вересні 1891 р. професор вперше написав до свого учня: «Я желал бы посетить Вас вместе с М.С. Грушевским»². Очевидно, що професор мав намір познайомити двох кращих своїх студентів. Однак того року знайомство Миколи та Сергія не відбулося, бо М.Біляшівський спочатку був зайнятий на розкопках, а потім переймався переїздом до Москви й працею в міністерському архіві, де отримав посаду. В автобіографії Миколи Федотовича факт знайомства з М.Грушевським у 1891 р. також не відбився³.

Восени 1893 р. М.Біляшівський прийняв пропозицію свого знайомого – Івана Яковича Рудченка, який працював управителем Варшавської казенної палати, очолити архів фінансового управління цієї установи і переїхав до Варшави. Офіційно він був призначений на посаду завідувача архівом 3 липня 1894 р.

Тим часом М.Грушевський протягом 1891–1894 рр. був професорським стипендіатом при університеті св. Володимира і готувався до захисту магістерської дисертації, яка була підготовлена ним під керівництвом В.Антоновича й успішно захищена у 1894 р. Того ж року молодий дослідник переїхав до Львова, де обійняв посаду професора Львівського університету. Він очолив кафедру «всесвітньої історії з спеціальним оглядом на історію

² Лист В.Антоновича до М.Біляшівського // ІР НБУВ, ф. XXXI, спр.479, арк.1.

³ Автобіографія. М.Біляшівський. 11 липня 1923 р. // ІР НБУВ, ф. XXXI, спр.8.

Східної Європи», яка фактично стала першою кафедрою історії України, і займав цю посаду аж до початку Першої світової війни (1914 р.).

На жаль, виявлені архівні матеріали чітко не фіксують дати знайомства М. Грушевського з М.Біляшівським, однак аналіз усієї сукупності джерел, дозволяє нам припустити, що це сталося через посередництво В.Антоновича саме 1894 р. Останній вважав, що таке знайомство буде на користь обом молодим людям і мав рацію. У листі В.Антоновича до М.Біляшівського від 6 травня 1895 р.⁴ професор писав: «Если Грушевский есть еще в Варшаве, то передавайте ему мой привет». Це означає, що знайомство вже відбулося і історики вже перебували у постійному і приятельському спілкуванні. На користь цього припущення свідчить й перша публікація М.Грушевського, присвячена варшавському архіву, очолюваного М.Біляшівським, датована початком 1895 р. Написання цієї статті було ініційовано М.Біляшівським ще у 1894 р.

Сталося це так. Як тільки М.Біляшівський вступив на посаду завідувача архівом, він одразу оцінив його стан. У своїй автобіографії він з цього приводу записав, що архів був у повному порядку. Оскільки він уже був «неживим», тобто не діючим, то поточних справ в ньому було дуже мало⁵. Це дало можливість ученому зосередитися на вивченні змісту архівних справ і швидко дійти до висновку про те, що в них містяться «цілі скарби щодо України». Описуючи в автобіографії події того року у Варшаві, М.Біляшівський записав, що він саме розбирався з архівними справами, як: «через якийсь час приїхав до Варшави Михайло Грушевський», він попрацював в архіві, а згодом повертався до цієї установи ще кілька разів, і кожного разу знаходив там чимало матеріалу для різних видань⁶. Це не є дивним, бо з того часу, як у 1893 р. М.Грушевський став членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, він активно шукав у польських архівах різних джерел для своїх наукових досліджень, результати яких публікував на сторінках «Записок НТШ».

Чим більше М.Біляшівський заглиблювався у вивчення матеріалів ввіреного йому архіву, тим жвавішими ставали його контакти з колегами, зокрема з В.Антоновичем, О.Єфименко, О.Лазаревським, М. Довнар-Запольським, В.Гнилосировим, В. Доманицьким, М.Грушевським та іншими, яким він повідомляв про віднайдені матеріали з історії українських земель соціально-економічного, історичного та географічного характеру. На прохання деяких з них, зокрема В.Антоновича та самого М.Грушевського, М.Біляшівський копіював певні документи, робив виписки

⁴ Лист В.Антоновича до М.Біляшівського // ІР НБУВ, ф. XXXI, спр.480, арк.1.

⁵ Автобіографія. М.Біляшівський. 11 липня 1923 р. // ІР НБУВ, ф. XXXI, спр.8, арк.21.

⁶ Там само.

енциклопедичного та бібліографічного змісту. Водночас він прагнув підготувати та опублікувати повноцінний опис архівних фондів.

Тим часом у 1895 р. на сторінках «Записок НТШ» з'явилася невеличка замітка під назвою «Архів скарбу коронного в Варшаві», автором якої був М.Грушевський⁷. Констатуючи занедбаний стан архівної справи в Україні загалом, історик наголошував, що будь-яка інформація про маловідомі архіви, зокрема архів «колишнього скарбу коронного польського, перехований в архіві уряду скарбового варшавського (Варшавська казенна палата)» є дуже важливою для дослідників. Далі було зазначено, що скарбовий архів корони Польської становить окремий відділ архіву згаданого уряду під назвою «Старопольського архіву». За каталогом, створеним ще у першій половині XIX ст., усі фонди архівозбірки поділялися на 62 відділи з окремою нумерацією книжок, загальна їх кількість становила понад 3 тисячі. Матеріали, що зберігалися в архіві, охоплювали XV–XVIII ст. і становили «дорогоцінний матеріал для внутрішньої історії земель корони Польської». Далі у замітці докладно описувалися акти центрального скарбового урядування та місцевих скарбових урядів і агентів. Особлива увага у розвідці приділялася рідкісним та унікальним документам. Зокрема, зазначалося, що серед матеріалів архіву зберігаються найдавніші поборові (податкові) реєстри: краківські, сандомирські, серадзькі, брестсько-куявські, люблінські, а також подільські 1494 р. та 1499 р; там само зберігалися найдавніші інвентарі Львова та Перемишля і подільських замків, датовані кінцем XV ст., інвентарі міст та містечок Ратно, Дрогобича, Самбора, Сянока з першої чверті XVI ст. Цікавим було і те, що в архіві переховувалися поборові реєстри так званої литовської України, тобто Київщини, Волині та Брацлавщини, писані спочатку руською (українською), а потім польською мовами. Фактів політичної історії акти архіву стосувалися лише в аспектах їх впливу на скарбові справи: наприклад, «рахунків видатків на військо, на приймане послів, між іншого – підчас Хмельниччини»⁸.

Цінність архівних матеріалів підтверджувалась і тим, що вони давали відомості про загальний стан державних фінансів, оподаткування людності, її економічного стану, матеріал щодо колонізації й статистики, дані історичної етнографії, історії економічних зносин та торгівлі. Єдиною хобою архіву, на думку автора замітки, була відсутність описів та покажчиків, що значно утруднювало роботу дослідника. Наприкінці повідомлення зазначалося, що сучасна адміністрація архіву планує підготовку нового, призначеного для наукових цілей опису, і висловлювалася подяка начальнику архіву М.Біляшівському, який відповідав за цю справу.

⁷ Грушевський М. Архів скарбу коронного в Варшаві // ЗНТШ. – 1895. – Т.6. – Кн.2. – С.1-4.

⁸ Там само. – С.1, 2.

Виникає логічне запитання, чому автором статті був М.Грушевський, а не сам М.Біляшівський, який, як ніхто інший, досконало знав архів та його зміст. Відповідь на це запитання знайшлася в одному з листів Михайла Сергійовича до Миколи Федотовича. М.Грушевський писав М.Біляшівському, що хтось з колеґ, «прочувши від мене про Ваш архів, став просити, аби я їм щось коротенько про се написав. Я, не будиши охочим до служби чужим богам, відмовився, але натомість прийшла мені ідея – поки ще вийде в друку Ваша опись архіва, а те добре знайшли б Ви, як би написали коротенький огляд сего архіва, з особливою увагою до речі, що там є для українських земель, і дали се до Записок. Як би уважали ніяким ставити під ним своє ім'я, то можна б се зробити так, що я ніби приватно одержав від Вас се ніби в формі письма і опублікував від себе. Добре, га?»⁹. Виходить, що основну інформацію для замітки все-таки надав М.Біляшівський, а М.Грушевський лише доповнив її власними матеріалами та здійснив редакторську обробку тексту. Це майже не викликає сумніву, оскільки згаданий лист датований 17 березня 1895 р., а замітка була написана 15 травня того самого року. Більше того, в замітці, як і було зазначено в листі, йшлося лише про ті матеріали, що стосувалися українських земель, але не про всі фонди архіва загалом. Уже через рік, на X-му Археологічному з'їзді в Ризі, М.Біляшівський виступив із докладною доповіддю «Материалы по истории Прибалтийского края, хранящиеся в архивах бывшего финансового управления Царства Польского»¹⁰, а також подав невелике повідомлення «Инфлянтская ревизия 1599 г. и инвентари ливонских замков XVI в.»¹¹. Інформація, наведена ним, давала уявлення про матеріали одного з відділів архіва фінансового управління, що безпосередньо стосувався історії прибалтійських земель, зокрема тієї області, яка за польською термінологією мала назву «Инфлянтська земля», або просто «Инфлянт». Цікаво, що М.Біляшівський перед тим як охарактеризувати самі документи, повідомив про історію переходу цієї області під владу польської корони та розкрив мотивацію польського уряду щодо проведення там ревізії наприкінці XVI ст. Таким чином, об'єднуючи інформацію, подану на сторінках «Записок НТШ» М.Грушевським, і матеріали доповіді самого М.Біляшівського, можна сформулювати як загальне, так і деталізоване уявлення про документальні скарби Архіва фінансового управління колишнього Царства Польського, які

⁹ Лист М.Грушевського до М.Біляшівського // ІР НБУВ, ф. XXXI, оп.2, спр.865.

¹⁰ Беляшевский Н. Материалы по истории Прибалтийского края, хранящиеся в архивах бывшего финансового управления Царства Польского // Труды X Археологического съезда в Риге. – М., 1900. – Т.3. – С.67–91.

¹¹ Беляшевский Н. Инфлянтская ревизия 1599 г. и инвентари ливонских замков XVI в. // Труды X Археологического съезда в Риге. – М., 1900. – Т.3. – С.56–69.

хронологічно охоплювали XV–XVIII ст., а територіально – всі землі, які згодом увійшли до складу Речі Посполитої.

Слід зазначити, що перебуваючи у Варшаві, Микола Федотович не лише докладно вивчав ввірений йому архів, а й усіляко сприяв публікації джерел з його фондів. Передусім це була публікація джерел до історії України-Русі, здійснена М.Грушевським. При всьому тому, що ідея збирання та публікації джерел з історії українських земель у таких серійних виданнях як «Жерела до історії України-Руси» та «Пам'ятки української мови та літератури», безумовно належала М.Грушевському, роль М.Біляшівського у цій справі також є незаперечною та вагомою. Не в останню чергу він прислужився їй саме на посаді завідувача Архівом Варшавської казенної палати, посприявши оприлюдненню значної кількості невідомих та важко доступних до того часу джерел часів середньовіччя та раннього нового часу.

Як свідчить листування між ученими, Михайло Сергійович неодноразово звертався до Миколи Федотовича із проханням переписати для нього ту чи іншу частину люстрацій, яких йому бракувало, або звірити тексти однойменних документів, що були скопійовані М.Грушевським в Архіві Міністерства юстиції у Москві й одночасно зберігалися в Архіві фінансового управління при Варшавській казенній палаті¹²

Водночас М.Біляшівський мав намір здійснити власну публікацію матеріалів люстрацій Руського, Белзького та Волинського воєводств, датованих XVII ст. Щодо цього він консультувався з М.Грушевським¹³ і майже розпочав реалізацію свого наміру в співпраці з О.Єфименко¹⁴, однак із невідомих нам причин видання не було здійснено.

Перебуваючи у Варшаві, М.Біляшівський не лише опікувався справами архіву, але й вів жваве листування з великою кількістю людей, був активним учасником історичних гуртків, де мав чимало друзів та знайомих серед поляків, підтримував стосунки з колишніми київськими знайомими, зокрема з родиною барона Ф.Штейнгеля. Поступово, починаючи з 1896 р., М.Біляшівський захопився новою для себе справою – ідеєю створення музею в Городоцькому маєтку Штейнгелів на Волині. Він активно інформував колег та громадськість про намір створити такий музей, про програму збирання матеріалів до його майбутніх колекцій, про придбання експонатів, книжок, фотографій, географічних мап тощо. Нова справа настільки захопила Миколу Федотовича, що все його подальше перебування у Варшаві

¹² Йдеться про листи № 861–873 (ІР НБУВ, ф. XXXI), датовані груднем 1894 – січнем 1896 р., що припадають саме на варшавський період життя М.Біляшівського.

¹³ Лист М.Біляшівського до М.Грушевського // ІР НБУВ, ф. XXXI, оп.2, спр.861.

¹⁴ Ковалевська О. М.Біляшівський та О.Єфименко: до питання наукової співпраці // Історіографічні дослідження в Україні. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2004. – С.405–413; Краткая характеристика материалов люстраций находящихся в Варшаве // ІР НБУВ, ф. XXXI, оп.1, спр.2582.

«було проїняте постійною думкою про Городоцький музей, архів пішов на бік»¹⁵. Саме ця обставина дуже засмучувала М.Грушевського, оскільки, поперше, цим ускладнювалось отримання необхідних матеріалів з архіву для його археографічних видань, а, по-друге, відволікало М.Біляшівського від написання рецензій на археологічні та інші видання, які замовляв йому М.Грушевський для «Записок НТШ».

Натомість усе частіше давалася взнаки хвороба Миколи Федотовича. Про це свідчать листи як його самого, «ні думати, ні робити не можна», «бігаю аж до трьох лікарів»¹⁶, так і М.Грушевського, що турбувався станом його здоров'я і неодноразово радив поїхати лікуватися до Німеччини¹⁷. Незважаючи на це М.Біляшівський продовжував щоліта їздити в Україну і розкопувати городище на Княжій горі під Каневом. Крім того, влітку 1897 р. у зв'язку з підготовкою XI-го Археологічного з'їзду в Києві Московське археологічне товариство доручило М.Біляшівському разом із професором В.Антоновичем провести розкопки в межах Волинської губернії з метою дослідження давніх могильників та інших пам'яток старовини¹⁸.

На жаль, через погіршення здоров'я, а також через відчуття виконаного обов'язку на посаді завідуючого архіву, бажання займатися улюбленими справами на батьківщині, М.Біляшівський подав у відставку. Завідування Архівом фінансового управління колишнього Царства Польського при Варшавській казенній палаті після звільнення з цієї посади М.Біляшівського згодом було передано пану Дегену, а сам вчений дістав посаду завідувача бібліотеки Київського політехнічного інституту, яку обіймав до того часу, поки не був призначений на посаду директора Київського міського художньо-промислового і наукового музею.

У подальших часах, уже у ХХ ст. шляхи М.Біляшівського та М.Грушевського дещо розійшлися, бо перший зосередив свою діяльність на науковій роботі, на розбудові музею, на захисті пам'яток архітектури від руйнування часом та новою владою, а другий – надав перевагу науково-організаційній та політичній діяльності. Натомість, коли за досі не з'ясованих обставин, М.Біляшівський пішов з життя, не доживши до свого 60-річчя, саме М.Грушевський написав некролог, опублікований на сторінках часопису «Україна» 25 квітня 1926 р. У цьому тексті Михайло Сергійович назвав свого колегу «найбільш фундаментальним та популярним» членом київського громадянства, визнав його людиною, яка на віки записала своє ім'я в «історії української культури», назвав його «основоположником досліду історії українського побуту і творцем першого

¹⁵ Автобіографія. М.Біляшівський. 11 липня 1923 р. // ІР НБУВ, ф. XXXI, оп.1, спр.8, арк.24.

¹⁶ Лист М.Біляшівського до Б.Гнилосирова // ІР НБУВ, ф. III, спр.4698, арк.1.

¹⁷ Лист М.Грушевського до М.Біляшівського // ІР НБУВ, ф. XXXI, оп.2, спр.872, арк.1.

¹⁸ ІР НБУВ, ф. XXXI, оп.1, спр.79.

українського музею», «довіреном уповноваженим українського громадянства на предмет збереження української побутової старовини і народного мистецтва»¹⁹. За все це він ще за життя заслужив визнання сучасників і ще більшу вдячність мав заслужити від нащадків.

Таким чином, знайомство двох таких науковців як М. Грушевський та М. Біляшівський, яке відбулося через посередництво професора В. Антоновича, отримало надзвичайно вагомий наслідок для розвитку української науки, що треба визнати доконаним фактом. Листування та інші документи особового походження, публікації наукових статей та інших матеріалів, також дозволяють відтворити особливості співпраці двох дослідників, надають чимало інформації щодо психологічної характеристики обох істориків, демонструють їх моральні якості, життєві та наукові пріоритети, особливості комунікації з оточенням.

Bibliography:

1. Автобіографія. М. Біляшівський. 11 липня 1923 р. // ІР НБУВ, ф. XXXI, спр. 8.
2. Беяшевский Н. Инфлянтская ревизия 1599 г. и инвентари ливонских замков XVI в. // Труды X Археологического съезда в Риге. – М., 1900. – Т. 3. – С. 56–69.
3. Беяшевский Н. Материалы по истории Прибалтийского края, хранящиеся в архивах бывшего финансового управления Царства Польского // Труды X Археологического съезда в Риге. – М., 1900. – Т. 3. – С. 67–91.
4. Грушевський М. Архив скарбу коронного в Варшаві // Записки НТШ. – 1895. – Т. 6. – Кн. 2. – С. 1–4.
5. Грушевський М. Микола Федотович Біляшівський. Некролог // ІР НБУВ, ф. X, спр. 17163, 6 арк.
6. Ковалевська О. М. Біляшівський та О. Єфименко: до питання наукової співпраці // Історіографічні дослідження в Україні. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2004 – С. 405–413.
7. Ковалевська О. Діяльність М. Біляшівського на посаді завідувача Архіву фінансового управління при Варшавській казенній палаті // Історичний журнал. – 2004. – № 10/11. – С. 118–121.
8. Краткая характеристика материалов люстрации находящихся в Варшаве // ІР НБУВ, ф. XXXI, оп. 1, спр. 2582.
9. Лист В. Антоновича до М. Біляшівського // ІР НБУВ, ф. XXXI, спр. 480, арк. 1.
10. Лист В. Антоновича до М. Біляшівського // ІР НБУВ, ф. XXXI, спр. 479, арк. 1.

¹⁹ Грушевський М. Микола Федотович Біляшівський. Некролог // ІР НБУВ, ф. X, спр. 17163, 6 арк.

11. Лист М.Біляшівського до Б.Гнилосирова // ІР НБУВ, ф.ІІІ, спр.4698, арк.1.
12. Лист М.Біляшівського до М.Грушевського // ІР НБУВ, ф.ХХХІ, оп.2, спр.861.
13. Лист М.Грушевського до М.Біляшівського // ІР НБУВ, ф.ХХХІ, оп.2, спр.865.
14. Лист М.Грушевського до М.Біляшівського // ІР НБУВ, ф.ХХХІ, оп.2, спр.872, арк.1.

Olha Kovalevska

**Scientific Cooperation of M. Hrushevsky and M. Biliashivsky
on the Study of Polish Archives**

Abstract

The article considers the problem of scientific cooperation and interaction of two outstanding Ukrainian scientists, M. Hrushevsky and M. Bilyashivsky on the basis of private correspondence analysis, archival materials of personal origin and some publications. The paper confirms the importance of this cooperation for the study of Polish archives by both researchers and for the publication of sources concerning the history of Ukraine.

Keywords: Mykhailo Hrushevsky, Mykola Biliashivsky, Polish archives, the Archive of Financial Management the Treasury Chamber in Warsaw, the Archive of the Ministry of Justice, sources of the history of Ukraine.

Наші автори

Бундак Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

Владига Ольга Миколаївна, кандидат історичних наук, викладач історії Львівського вищого професійного училища комп'ютерних технологій та будівництва (м. Львів)

Ващенко Володимир Володимирович, доктор історичних наук, професор Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро)

Гирич Ігор Борисович, доктор історичних наук, завідувач відділу джерел з історії України XIX – початку XX ст., зав. сектора грушевськознавства Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України

Гоцуляк Віктор Володимирович, доктор історичних наук, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичних дисциплін Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Демуз Інна Олександрівна, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Журавльов Святослав Андрійович, кандидат історичних наук, вчитель історії Харківської ЗОШ № 126

Ковалевська Ольга Олегівна, доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України

Корновенко Сергій Валерійович, доктор історичних наук, професор, проректор з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Куций Іван Петрович, кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Крот Володимир Олександрович, кандидат історичних наук, доцент Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського

Масненко Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри історії України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Педич Василь Пилипович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Пиріг Руслан Якович, доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України

Савчук Інна Іванівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Історико-меморіального музею М. Грушевського у м. Києві

Стемнік Анджей, доктор габлітований, професор Університету Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Польща)

Тельвак Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка

Удод Олександр Андрійович, доктор історичних наук, професор, чл.-кор. НАПН України, завідувач відділу української історіографії Інституту історії України НАН України

Чабан Анатолій Юзєфович, доктор історичних наук, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичних дисциплін Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького

Яковлев Юрій Олегович, аспірант кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ)

Наукове видання

Symposium historiographicum Czercasiensium

— Том I —

Присвячений 150-річчю
від дня народження
Михайла Грушевського.

Збірник наукових праць

Науковий редактор
Віталій Масненко

Здано до набору 15.12.2016. Підп. до друку 22.12.2016.
Формат 60x84/16. Папір книжковий. Гарнітура Times.
Ум. др.арк 20,65. Наклад 300 прим.

Виготовлено ФОП Гордієнко Є.І.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.

Україна, 18000, м. Черкаси
тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94
e-mail: book.druk@gmail.com

Це видання надруковано на папері
із деревини відповідної нормам
екологічного лісовикористання